

УДК 316.2

DOI: 10.21564/2075–7190.39.151141

Кривошеїн Віталій Володимирович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна
e-mail: 1–704@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-3380-7850

РИЗИК ЯК ГАВЕРНМЕНТАЛЬНА СТРАТЕГІЯ: СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ В УМОВАХ НОВОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

Показано, що предметом фуколдіанського дослідження ризиків є дискурси ризику, які можуть включати як раціональний, так і ірраціональний компоненти, як експертне знання, так і знання простих людей. Відповідно до цих уявлень ризик розуміється як гавернментальна стратегія, що заснована на ризик-сприйнятті індивідів, які здійснюють постійний моніторинг своєї тілесності, керуючись цілями неоліберальної біополітики. Саме ж ризик-сприйняття, по суті, соціально і культурно сконструйоване структурами, які претендують на виробництво експертного знання як «істини». Відповідно, змінюється характер соціальної стратифікації: тепер населення постає у вигляді різних груп ризику залежно від його ступеня.

Ключові слова: *дискурс ризику, знання, дисциплінарна влада, біополітика, гавернментальність, ризик-сприйняття.*

Вступ. Дослідницький ландшафт ризиків, що виникають у сучасному суспільстві, обумовлюється двома групами підходів – об’єктивістською (реалістичною) та суб’єктивістською (соціокультурною). У рамках першої групи підходів ризик тлумачиться як об’єктивний і цілком пізнаваний факт (потенційна небезпека або вже заподіяна шкода), який може бути визначений незалежно від соціальних процесів і культурного середовища, тоді як друга група підходів ґрунтується на припущенні, що сприйняття ризиків як пересічними людьми, так й експертами значною (а інколи – вирішальною) мірою залежить від політичного і культурного контекстів [7].

На Заході, за спостереженням Дебори Лаптон [30, с. 25], у межах соціокультурної групи підходів до вивчення ризиків сформувалося три дослідницькі рамки: 1) культурно-символічна теорія, розвинена Мері Дуглас та її колегами, фокусується на проблемах взаємності «Особистості» й «Іншого» з особливим інтересом до того, як людське тіло символічно і метафорично використовується в дискурсі і практиках навколо проблеми ризику; 2) теорія

© Кривошеїн В. В., 2018

«суспільства ризику», фундаторами якої є Ульрік Бек і Ентоні Гідденс, робить наголос на макросоціальних змінах, що породжуються виробництвом ризиків при переході до високої / рефлексивної модернізації; 3) теорія «калькулятивної раціональності», запропонована Мішелем Фуко, адепти якої вважають, що «правда про ризик» конструюється за допомогою людського дискурсу, стратегій, практик та інституцій; їх цікавить те, яким чином різні концепції ризику породжують специфічні норми поведінки, котрі можуть бути використані для мотивування індивідів до вільної участі в процесах самоорганізації в ризикогенних ситуаціях [14]. Тобто уявлення про те, що є ризикованим, а що не є таким, стали соціально і культурно конструюватися і набувати форму дискурсу, який, за М. Фуко, складається з трьох компонентів: 1) слова, що виражають квінтесенцію домінуючого знання; 2) адекватні знанню соціальні практики і правила; 3) знання, яке формує певні владні відносини. По суті, М. Фуко цікавить не природа ризику, а знання про те, що є ризиком. Саме знання виробляє істину про ризик, що є головним фактором усіх подальших рішень і дій, «знання і влади, істини і влади» [12, с. 286]. Як пише М. Фуко, «знання ніколи не може бути “незацікавленим”»: знання – це і зло, і сила... Влада породжує знання, а знання є влада» [10, с. 21].

У цьому контексті виявляється вельми актуальним розкриття змісту фуколдіанського модусу ризику в рамках нової парадигми управління – гавернментальності (фр. *gouvernementalité*). Цей термін складається з двох слів: управління і ментальність, що дозволяє виявити відносини між двома полюсами управління: формами правління, за допомогою яких різні владні структури керують населенням, і технологіями самодисципліни, саморефлексії, самораціоналізації, що дають індивідам можливість проявити свою суб’єктивність: «управління індивідами за допомогою їхньої власної істини», яка початково сформована експертним знанням [24, с. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фуколдіанський концепт «гавернментальність» було швидко сприйнято соціальними вченими, що призвело до виникнення нового дослідницького напрямку – *governmentality studies* – спочатку в англосаксонському просторі [21–22; 26; 28; 31–33], а потім і в інших культурно-мовних ареалах, зокрема – німецькому [20; 29]. Сьогодні термін «гавернментальність» розглядається в двох значеннях: 1) як реальні соціальні практики гавернментальної раціональності у вигляді добровільної самоактуалізації влади індивідів над самими собою, що мотивовано метою уникнення та мінімізації ризиків, що вимагає появу і розвиток таких структур, як фітнес-клуби, медичні центри дієтичного харчування, центри краси тощо; 2) теоретико-методологічний інструментарій, за допомогою яко-

го стає можливим вивчати ризики в контексті їх конструювання і особливе ризик-сприйняття [6].

Інколи гавернментальність ототожнюють з владоментальністю. Так, Ольга Волкова пропонує визначати владоментальність як «спосіб існування акторів у соціальних просторах, що має на увазі формування і використання в них інститутів, методів і практик, які дозволяють впливати на інших акторів, спонукаючи їх до певного типу дій або реакцій», а, відповідно, «режими владоментальності – це способи її функціонування, тобто сукупності практик, засобів і методів, за допомогою яких регулюються відносини керівництва і підпорядкування між акторами в соціальних просторах» [1, с. 19].

Серед українських авторів проблему ризиків досліджували Михайло Требін [9], Вікторія Погрібна [8], Олександра Дейнеко [3], Людмила Калашнікова [4], Надія Чудик-Білоусова [19] та ін. Проте в Україні ризики в контексті гавернментального суспільства практично не досліджувалися.

Мета і завдання. Метою статті є розкриття сутнісних властивостей ризику в умовах нової управлінської парадигми – гавернментальності. Для досягнення цієї мети вирішуються такі завдання: 1) охарактеризувати дискурс ризику в контексті теорії влади М. Фуко; 2) прослідкувати трансформацію влади-панування на дисциплінарну владу та утвердження нової управлінської парадигми – гавернментальності – в західноєвропейському просторі; 3) визначити специфіку виробництва ризиків в умовах гавернментального суспільства.

Виклад основного матеріалу. Застосовуючи фуколдіанську методологію соціологічного аналізу до проблематики ризиків, виявляється, що предметом такого дослідження є не істинне або фіктивне розуміння ризику і не природа ризику, а дискурси ризику, які можуть включати як раціональний, так і ірраціональний компоненти, як експертне знання, так і знання простих людей. У силу цього далеко не всі компоненти дискурсу валідні. Тобто «істина» про ризик є не те, що знають і говорять окремі індивіди, включаючи експертів-ризикологів, а те, що інституційно «істинне», є знанням, сформованим смислопороджуючими інститутами в цілому. Саме це знання утворює домінуючий дискурс для людей у конкретний історичний період. «Дискурс таємно спочиває на вже сказаному» [10, с. 69], – заявляє М. Фуко. Хоча в цьому сказаному може бути об'єктивно замало істини, бо в мисленні і знаннях можуть бути «використані переривчастості і відмінності, поняття порога, розриву і перетворень, опис рядів і кордонів» [10, с. 55]. Дискурс як знання-влада сильніше за будь-яку політичну або військову силу спочатку змінює мислення людей, а потім і існуючі соціальні інститути, їх функції. Тому в інтерпретації ризику не можна не враховувати «політизований, ангажований» компонент, ігнорувати ірраціональне, парадоксальне, що міститься в дискурсі. Люди

визначають, що дуже ризиковано, а що ні, приймають рішення і діють, виходячи із влади знання – конкретного дискурсу про ризики.

Відправним методологічним постулатом М. Фуко є твердження про те, що певна форма знання проявляє владу над іншою і тим самим встановлюється соціальний контроль у суспільстві. Заможні і незаможні, вільні і ув'язнені, розумово здорові і божевільні розмовляють різними мовами, мають різні форми знань. На думку соціолога, мова і влада нерозривні. Причому не люди, конкретні правителі, а існуючі в мові символи, імена в кінцевому рахунку визначають її характер: «влада – це не якийсь інститут або структура, не якась певна сила, якою хтось був би наділений: це ім'я, яке надають складній стратегічній ситуації в даному суспільстві» [13, с. 193]. М. Фуко пропонує розуміти владу як «множинність відносин сили, які іманентні області, де вони здійснюються і які конститутивні для її організації»; «гру, яка шляхом безперервних битв і зіштовхнень їх трансформує, підсилює й інвертує»; «опори, які ці відносини сили знаходять одна в одній у такий спосіб, що утворюється ланцюг або система, або, навпаки, зміщення і протиріччя, які їх одна від одної уособлюють»; «стратегії, в середині яких ці відносини сили досягають своєї дієвості, стратегії, загальний абрис або ж інституціональна кристалізація яких втілюється в державних апаратах, у формулюванні закону, у формах соціального панування» [13, с. 191–192]. Він стверджує, що «влада не є щось, що придбається, виринається або розподіляється, дещо таке, що утримують або упускають; влада здійснюється із незчислених точок і в грі гнучких відносин нерівності» [13, с. 194].

Головним поняттям фуколдіанського аналізу влади стає дисципліна, яка формує підданих відповідно до заданих стандартів. Владу у М. Фуко не прив'язана до конкретних структур і способів примусу: при «мікрофізичному» підході «влада розуміється не як надбання, а як стратегія»; «впливу панування приписуються не «присвоєнню», а механізмам, тактикам, технікам, діям»; в ній треба бачити «мережу незмінно напружених, активних відносин, а не привілей, яким можна володіти»; «відносини влади проникають у саму товщу суспільства» [14, с. 41].

Розвиток знання призводить до зміни характеру влади, інститутів соціального контролю, і здійснюється це через зміни норм дискурсу. Так, в європейській культурі протягом 1757–1830 рр. внаслідок формування раціональної епістеми – характерної для конкретного історичного періоду системи мислення – відбувається заміна езекуцій злочинців на контроль над ними за допомогою певних тюремних правил, що призвело до раціоналізації і бюрократизації системи покарання і нагляду. Ця система, по суті, уособлювала собою дисциплінарну владу, яка приходила на зміну владі-панування. Нова влада стала менш жорстокою, але не більш людиною. Дисциплінарна влада харак-

теризується, за визначенням М. Фуко насамперед тим, що вона має бути орієнтована не на вилучення продуктів, частини часу або будь-якого виду служби, що було характерно для влади-панування, а на «повне охоплення – принаймні вона прагне бути таким вичерпним охопленням – тіла, жестів, часу, поведінки індивіда... Дисциплінарна влада не точкова, а навпаки, вона має на увазі процедуру безперервного контролю. У дисциплінарній владі ви перебуваєте не в тимчасовому розпорядженні кого-небудь, але під чийось постійним наглядом або принаймні в ситуації спостереження за вами... ви видимі, ви в постійній ситуації спостереження» [16, с. 64–65]. На відміну від влади-панування нова дисциплінарна влада стала більш ефективною і знеособленою і поширювалася не тільки на злочинців, а на все суспільство. По суті, дисциплінарна влада дозволяла контролювати всіх людей, причому виявляти не тільки те, що вони робили, але і те, що вони хотіли або могли б зробити: «дисциплінарна влада впливає безперервно, причому звернена вона не на промах або завдану шкоду, а на якусь поведінкову віртуальність. Ще до того, як вчинок буде здійснений, має бути зазначене щось, що дозволяє дисциплінарній владі втрутитися – втрутитися в даному разі до скоєння вчинку, до тіла, жесту або слова, на рівні віртуальності, схильності, волі; на рівні душі» [16, с. 70]. Як наслідок – виникає паноптізм, коли здійснюється «оточення тіл індивідів абсолютною і постійною видимістю» [16, с. 70]. Причому ті, за ким спостерігають, знають, що вони піддаються контролю, але не знають точний час, коли посадові особи контролюють їх.

Олег Кільдюшов інтерпретує думки М. Фуко щодо еволюції держави в період ранніх буржуазних революцій таким чином: якщо раніше політична влада контролювала тіла, а духовна – душі підданих, то нове гавернменталістське мистецтво управління «об'єднувало обидва завдання, здійснюючи нагляд над душею і тілом людини – громадянином нового буржуазного суспільства. Його метою було сформувати нових суб'єктів, які – через «власні» переконання і мораль – прагнуть до підвищення добробуту і продуктивності своєї праці, що приносить користь для державця, його території і самого населення». Фуколдіанська критика «гавернменталістського розуму» показує, що «управління, на відміну, наприклад, від теорії суверенної влади в “Левіафані” Томаса Гоббса, вже не може обмежуватися одним лише раціональним страхом підданих, а намагається структурно і змістовно визначати когнітивну рамку для мислення суб'єктів, які стали об'єктами регулювання з боку держави епохи модерну» [5, с. 18].

Виходячи з цього, М. Фуко виокремлює такі технологічні особливості дисциплінарної влади: 1) ієрархічний нагляд – можливість посадових осіб здійснювати контроль за сферами, які перебувають у зоні їх впливу; 2) нормативістські судження – повноваження посадових осіб виносити судження

про порушення поведінкових норм і, відповідно, карати порушників; 3) інспектування тих, за ким спостерігають.

Таким чином, дисциплінарна влада і адекватне їй дисциплінарне суспільство, засновані на «торжестві» раціональності, в першому наближенні сприяють мінімізації ризиків різного роду соціальної девіації. Дисциплінарна влада не тільки формує раціональну дисциплінарну людину за допомогою залежності через інтеграцію, але латентно породжує різного роду інших, використовуючи механізм залежності через маргіналізацію і виключення [27]. Тобто, якби не було дисциплінарного суспільства, не було б і ризиків відповідної девіантної поведінки.

Крім того, виникають ризики ослаблення індивідуалізації. «Дисциплінарна система, – пише французький соціолог, – створена, щоб працювати самостійно, і розпоряджається і керує нею не стільки індивід, скільки функція, яку виконує цей індивід, проте її може виконувати й інший... хто розпоряджається однією дисциплінарною системою, сам входить у більш велику систему, яка, у свою чергу, наглядає за ним і у якій він піддається дисциплінуванню. Таким чином, має місце ослаблення індивідуалізації у напрямку догори» [16, с. 73]. Звідси випливають ризики того, що в сучасному суспільстві керівники вищих ланок вельми скуті в прояві власної суб'єктивності. Не випадково виникають проблеми з підбором творчо мислячих та ініціативних керівників. Справа не в тому, що люди стали гірше мислити, а в силі влади дискурсу: «Це означає, що не можна говорити про що завгодно в будь-якій період часу; що нелегко сказати щось нове; що зовсім недостатньо просто відкрити очі, звернути увагу або щось усвідомити для того, щоб перед нами негайно висвітилися нові об'єкти» [10, с. 104]. М. Фуко наполягає: «Дисциплінарна влада має своєю фундаментальною особливістю виробництво покірних тіл, полегшення тіл функцією-суб'єктом. Вона виробляє, вона поширює покірні тіла, вона є індивідуалізуючою [тільки тому, що] індивід в її рамках є не що інше, як покірне тіло... десуб'єктивізація, денормалізація, депсихологізація з необхідністю мають на увазі руйнування індивіда як такого» [16, с. 74–75].

Дисциплінарна влада робить суспільство уразливим, бо її громадяни ризикують залишитися без особистостей, які витісняють відчужені, дисциплінарні індивіди. Очевидно, що дисциплінарна влада має не тільки ненавмисні наслідки для соціально-економічного розвитку суспільства, а й ненавмисні наслідки для природи людини. У русі подібного міркування М. Фуко стверджує: «Ризик панування над іншими і здійснення над ними тиранічної влади корениться саме в тому факті, що ми перестаємо дбати про себе і стаємо рабами власних бажань. Але якщо ви дбаєте про себе як треба, тобто якщо ви онтологічно знаєте, хто ви такі, тобто якщо ви знаєте ще і на що ви здатні; якщо ви знаєте, що таке для вас бути громадянином у місті, бути господарем

будинку в oikos'є; якщо ви знаєте, чого ви повинні боятися і чого не повинні; якщо ви знаєте, на що слід сподіватися і, навпаки, що має бути для вас абсолютно байдужим; нарешті, якщо ви знаєте, що у вас не повинно бути страху смерті – ну що ж! – ось тоді-то ви не можете зловживати вашою владою над іншими» [18, с. 251–252].

Зараз розпочався процес «заміни суспільства панування суспільством дисциплінарним [і далі] гавернментальним суспільством; в реальності ми маємо трикутник: панування-дисципліна-управління, який має своєю головною метою населення і невід'ємні механізми безпеки» [24, р. 19]. На думку Сергія Кравченка, гавернментальне мислення, яке обґрунтував М. Фуко, особливо затребуване в дослідженнях ненавмисних наслідків сучасної ризикогенної діяльності людини [6, с. 22]. За цих умов ризик характеризується як «певний дискурс, основу якого складають ідеї невизначеності у зв'язку з можливістю переходу до гавернментальності як нового типу управління, який передбачає мережеві форми безпеки і саморефлексію акторів» [10, с. 22].

В умовах пізнього / рефлексивного модерну, особливо в контексті ліберальної біополітики, її специфічної форми здійснення владних відносин, раціоналізація життя людей певним чином починає розглядатися як пріоритетний інтерес державної політики. Різноманітні ризики стають основою державної біополітики, яка формує «раціональну нормативність» тіла, здоров'я, харчування, сексуальності, образи життєдіяльності людей – все перетворюється в об'єкти адміністрування з метою «уникнення ризику». Усі знання про небезпеки та ризики, що надходять від ліберальної політичної влади, вважаються «істинними, соціально цінними», в той час будь-яке інше знання і інші форми життєдіяльності – «негідними існування». «Лібералізм породжується механізмом, який буде щогодини судити про свободу і безпеки індивіда, спираючись на поняття безпеки... Можна сказати, що, врешті-решт, гаслом лібералізму є “жити небезпечно”». Виникає «політична культура безпеки», що проявляється в стимулюванні «поліцейської літератури», інтере-су до злочинів, кампаній, що стосуються здоров'я, харчування, гігієни людини – «без культури безпеки немає лібералізму» [17, с. 89–90].

Із середини ХХ ст. у ліберальній біополітиці виникли нові тенденції, які були позначені М. Фуко як становлення гавернментального суспільства і адекватної йому гавернментальної раціональності. Термін «гавернментальність», що поєднує вищезазначені феномени, був створений для вираження характерного для влади в сучасну епоху (тобто починаючи з ХVІІІ ст.) типу категоризації і її специфічного способу розпоряджатися людьми і речами. М. Фуко використовує поняття «гавернментальність» у надзвичайно широкому сенсі. Це і «сукупність інститутів, процедур, аналізів і рефлексій, розрахунків і тактик», за допомогою яких здійснюється специфічна влада Нового часу, голов-

ною метою якої відтепер є не тільки і не стільки суверенітет над територією, скільки біополітичний контроль над населенням; і тенденція, яка зумовила домінування на Заході «того типу владних відносин, який можна назвати “управлінням” над суверенітетом і дисципліною», і привела до появи, «з одного боку, цілого ряду специфічних установ управління, а з іншого – цілої категорії особливих знань»; 3) «процес, або, скоріше, результат процесу, в рамках якого держава, яка була в Середні віки державою юстиції і стала в XV і XVI ст. державою адміністративною» [11, с. 161–162].

Як зауважує О. Кільдюшов, М. Фуко цікавить зміщення фокусу уваги європейських урядів XVIII ст. з «території» на «населення»: відтепер урядова турбота була спрямована не тільки на збереження територіальної цілісності держави, а й на власне населення, яке з анонімної маси стає чітко фіксованою в часі і просторі величиною. Більше того, його кількість і якість стають інтегральним показником успішності будь-якого управління. У цьому сенсі можна говорити про зміну принципів мистецтва управління: якщо суверенна влада попередньої, феодальної епохи фокусувалася на турботі про саму себе, то сучасний «біополітичний» уряд дбає про благополуччя і зростання населення [5, с. 21–22]. Як пише М. Фуко, стара модальність княжого суверенітету «виявилася недостатньою для управління економікою і політичними процесами в суспільстві, що переживає демографічний вибух і індустріалізацію», оскільки «від старої механіки суверенної влади занадто багато випадало» [15, с. 263].

Гавернментальність ґрунтується на розвитку етики індивідуалізації, знаменує собою становлення нової гавернментальної раціональності рефлексивного типу, яка передбачає активну організацію людської суб’єктивності в контексті взаємодії не лише з людьми, але і матеріальним світом (див.: [23–24]). Суть гавернментальної раціональності полягає в тому, що адміністрування тіла, здоров’я, харчування, сексуальності людей сьогодні переходить від державних структур до самого населення, яке стає все більш стурбованим проблемою уникнення ризиків. Тепер самі люди рефлексують щодо технологій нормалізації свого тіла і здоров’я. Вони прагнуть, пише М. Фуко, «трансформувати себе, щоб досягти певного стану щастя, чистоти, мудрості, досконалості або безсмертя» [25, с. 18].

Висновки. Відповідно до цих уявлень ризик розуміється як гавернментальна стратегія, що заснована на ризик-сприйнятті індивідів, які здійснюють постійний моніторинг своєї тілесності, керуючись цілями неоліберальної біополітики. Саме ж ризик-сприйняття, по суті, соціально і культурно сконструйоване структурами, які претендують на виробництво експертного знання як «істини». Отже, змінюється характер соціальної стратифікації: тепер населення постає у вигляді різних груп ризику залежно від його ступеня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова О. Н. Властоментальность и учётные практики. *Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований*. 2015. № 1. С. 18–26.
2. Волкова О. Н. Властоментальность: к вопросу об определении объекта исследований. *Политическая концептология: журнал метадисциплинарных исследований*. 2014. № 2. С. 20–24.
3. Дейнеко О. Поняття «ризик» у соціологічній перспективі: етимологія, особливості визначення та сучасні підходи у дослідженні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Т. 35. С. 31–37.
4. Калашнікова Л. В. Співвідношення понять «невизначеність», «ризик», «виклик», «загроза», «небезпека» у контексті соціології безпеки життєдіяльності. *Грані*. 2017. Т. 20, № 5. С. 16–23.
5. Кильдюшов О. Мишель Фуко как исследователь «полицейского государства»: программа, эвристические проблемы, перспективы изучения. *Социологическое обозрение*. 2014. Т. 13, № 3. С. 9–32.
6. Кравченко С. А. Динамика современных социальных реалий: инновационные подходы. *Социологические исследования*. 2010. № 10. С. 14–25.
7. Кривошеїн В. В. Політична ризикологія: епістемологічний статус, предметна сфера, аналітичні інструменти : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2009. 316 с.
8. Погрібна В. Л. Проблема наукової визначеності феномену «соціальні ризики в системі соціального захисту населення». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. № 2(37). С. 78–92.
9. Требін М. П. Україна перед викликами ХХІ ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 4 (35). С. 141–156.
10. Фуко М. Археологія знання / пер. з фр. В. Шовкун ; ред. М. Москаленко. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 325 с.
11. Фуко М. Безопасность, территория, население : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977–1978 учебном году / пер. с фр. Н. В. Суслова, А. В. Шестакова, В. Ю. Быстрова. Санкт-Петербург : Наука, 2011. 544 с.
12. Фуко М. Власть и знание. *Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью* / пер. с фр. Б. М. Скуратова, под общ. ред. В. П. Большакова. Ч. 1. Москва : Праксис, 2002. С. 278–302.
13. Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности : пер. с фр. Москва : Магистериум; Касталь, 1996. 447 с.
14. Фуко М. Наглядати і карати: народження в'язниці / пер. з фр. П. Тарашук. Київ : Основи, 1998. 392 с.
15. Фуко М. Нужно защищать общество : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1975–1976 учебном году / пер. с фр. Е. А. Самарской. Санкт-Петербург : Наука, 2005. 312 с.

16. Фуко М. Психиатрическая власть : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1973–1974 учебном году / пер. с фр. А. В. Шестакова. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 449 с.
17. Фуко М. Рождение биополитики : курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978–1979 учебном году / пер. с фр. А. В. Дьякова. Санкт-Петербург : Наука, 2010. 448 с.
18. Фуко М. Этика заботы о себе как практика свободы. *Интеллектуалы и власть* : избранные политические статьи, выступления и интервью / пер. с фр. Б. М. Скуратова, под общ. ред. В. П. Большакова. Ч. 3. Москва : Праксис, 2006. С. 241–270.
19. Чудик-Білоусова Н. І. Нові соціальні ризики як підстава соціального забезпечення в Україні. *Університетські наукові записки*. 2015. №1 (53). С. 82–108.
20. Baumgarten B., Ullrich P. Discourse, Power, and Governmentality. *Social Movement Research with and beyond Foucault. Social Theory and Social Movements* / J. Roose, H. Dietz (eds.). Wiesbaden : Springer Fachmedien Wiesbaden, 2016. P. 13–38.
21. Gordon C. Governmental rationality: an introduction. *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.). Chicago : University of Chicago Press, 1991. P. 1–51.
22. Dean M. Governmentality: Power and Rule in Modern Society. 2nd edition. London : SAGE Publications Ltd, 2009. 304 p.
23. Foucault M. Governmentality. *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.). Chicago : University of Chicago Press, 1991. P. 87–104.
24. Foucault M. On Governmentality. *Ideology and Consciousness*. 1979. No 6, P. 5–22.
25. Foucault M. Technologies of the Self. *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* / L. Martin, H. Gutman, P. Hatton (eds.). London : Tavistock, 1988. P. 16–49.
26. Hamann T. H. Neoliberalism, Governmentality, and Ethics. *Foucault Studies*. 2009. No 6. P. 37–59.
27. Hindess B. Discourses of Power. From Hobbesto Foucault. Oxford : Wiley-Blackwell, 1996. 192 p.
28. Joseph J. Governmentality of What? Populations, States and International Organisations. *Global Society*. 2009. Vol. 23, No 4. P. 413–427.
29. Lemke Th. Eine Kritik der politischen Vernunft – Foucaults Analyse der modernen Gouvernementalität. Berlin : Argument Sonderband ; Hamburg : Neue Folge, 1997. 408 s.
30. Lupton D. Risk. London ; New York : Routledge, 1999. 192 p.
31. O'Malley P. Governmentality and Risk. *Social theories of risk and uncertainty: an introduction* / J. Zinn (ed.). Malden, MA : Blackwell Pub., 2008. P. 52–75.
32. O'Malley P., Weir L., Shearing C. Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society*. 1997. Vol. 26, No 4. P. 501–517.
33. Van Loon J. Governmentality and the subpolitics of teenage sexual risk behaviour. *Health, Risk and Vulnerability* / A. Petersen, I. Wilkinson (eds.). London : Routledge, 2008. P. 48–65.

REFERENCES

1. Volkova, O. N. (2015). Vlastomentalnost i uchyotnye praktiki. *Politicheskaya konceptologiya: zhurnal metadisciplinarnykh issledovaniy – Political Conceptology: A Journal of Metadisciplinary Research*, 1, 18–26 [in Russian].
2. Volkova, O. N. (2014). Vlastomentalnost: k voprosu ob opredelenii obekta issledovaniy. *Politicheskaya konceptologiya: zhurnal metadisciplinarnykh issledovaniy – Political Conceptology: A Journal of Metadisciplinary Research*, 2, 20–24 [in Russian].
3. Deineko, O. (2016). Poniattia «ryzyk» u sotsiologichnii perspektyvi: etymolohiia, osoblyvosti vyznachennia ta suchasni pidkhody u doslidzhenni. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody – Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin Series: Sociological researches of modern society: methodology, theory, methods*, 35, 31–37 [in Ukrainian].
4. Kalashnikova, L. V. (2017). Spivvidnoshennia poniat «nevyznachenist», «ryzyk», «vyklyk», «zahroza», «nebezpeka» u konteksti sotsiologii bezpeky zhyttiediialnosti. *Grani – Faces*, 20 (5), 16–23 [in Ukrainian].
5. Kildyushov, O. (2014). Mishel Fuko kak issledovatel «policeyskogo gosudarstva»: programma, evristicheskie problemy, perspektivy izucheniya. *Sociologicheskoe obozrenie – Sociological Review*, 13 (3), 9–32 [in Russian].
6. Kravchenko, S. A. (2010). Dinamika sovremennykh socialnykh reali: innovacionnye podhody. *Sociologicheskie issledovaniya – Sociological studies*, 10, 14–25 [in Russian].
7. Kryvoshein, V. V. (2009). *Politychna ryzykolojiia: epistemolohichniy status, predmetna sfera, analitychni instrumenty*: Monohrafiia. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].
8. Pohribna, V. L. (2018). Problema naukovoï vyznachenosti fenomenu «sotsialni ryzyky v systemi sotsialnoho zakhystu naselennia». *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 2 (37), 78–92 [in Ukrainian].
9. Trebin, M. P. (2017). Ukraina pered vyklykamy XXI st. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiologiiia – The Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology*, 4 (35), 141–156 [in Ukrainian].
10. Fuko, M. (2003). *Arkheolohiia znannia*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
11. Fuko, M. (2011). *Bezopasnost, territoriya, naselenie: kurs lekciy, prochitannykh v Kollezhe de Frans v 1977–1978 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
12. Fuko, M. (2002). *Vlast i znanie. Intellektualy i vlast: Izbrannyye politicheskie stati, vystupleniya i intervyyu* (Intellectuals and Power: Selected political articles, speeches and interviews). Ch. 1. Moscow: Praksis. 278–302 [in Russian].

13. Fuko, M. (1996). *Volya k istine: Po tu storonu znaniya, vlasti i seksualnosti*. Moscow: Magisterium; Kastal [in Russian].
14. Fuko, M. (1998). *Nahliadaty i karaty: narodzhenniav'iaznytsi*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
15. Fuko, M. (2005). *Nuzhno zaschischat obschestvo: kurs lekciy, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1975–1976 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
16. Fuko, M. (2007). *Psihiatricheskaya vlast: kurs lekciy, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1973–1974 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
17. Fuko, M. (2010). *Rozhdenie biopolitiki: kurs lekciy, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1978–1979 uchebnom godu*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].
18. Fuko, M. (2006). *Etika zaboty o sebe kak praktika svobody. Intellektualy i vlast: Izbrannye politicheskie stati, vystupleniya i intervyyu* (Intellectuals and Power: Selected political articles, speeches and interviews). Ch. 3. Moscow: Praxis. 241–270 [in Russian].
19. Chudyk-Bilousova, N. I. (2015). *Novi sotsialni ryzyky yak pidstava sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. Universytetski naukovy zapysky – University scientific notes, 1* (53), 82–108 [in Ukrainian].
20. Baumgarten, B., Ullrich, P. (2016). *Discourse, Power, and Governmentality. Social Movement Research with and beyond Foucault. Social Theory and Social Movements / J. Roose, H. Dietz (eds.)*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden. 13–38.
21. Gordon, C. (1991). *Governmental rationality: an introduction. The Foucault Effect: Studies in Governmentality / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.)*. Chicago: University of Chicago Press. 1–51.
22. Dean, M. (2009). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. 2nd edition. London: SAGE Publications Ltd.
23. Foucault, M. (1991). *Governmentality. The Foucault Effect: Studies in Governmentality / G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds.)*. Chicago: University of Chicago Press. 87–104.
24. Foucault, M. (1979). *On Governmentality. Ideology and Consciousness, 6*, 5–22.
25. Foucault, M. (1988). *Technologies of the Self. Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault / L. Martin, H. Gutman, P. Hatton (eds.)*. London: Tavistock. 16–49.
26. Hamann, T. H. (2009). *Neoliberalism, Governmentality, and Ethics. Foucault Studies, 6*, 37–59.
27. Hindess, B. (1996). *Discourses of Power. From Hobbesto Foucault*. Oxford: Wiley-Blackwell.
28. Joseph, J. (2009). *Governmentality of What? Populations, States and International Organisations. Global Society, 23* (4), 413–427.
29. Lemke, Th. (1997). *Eine Kritik der politischen Vernunft – Foucaults Analyse der modernen Gouvernementalität*. Berlin: Argument Sonderband; Hamburg: Neue Folge.
30. Lupton, D. (1999). *Risk*. London; New York: Routledge.
31. O'Malley, P. (2008). *Governmentality and Risk. Social theories of risk and uncertainty / J. Zinn (ed.)*. Malden, MA: Blackwell Pub. 52–75.

32. O'Malley, P., Weir, L., Shearing, C. (1997). Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society*, 26 (4), 501–517.
33. Van Loon, J. (2008). *Governmentality and the subpolitics of teenage sexual risk behaviour*. *Health, Risk and Vulnerability* / A. Petersen, I. Wilkinson (eds.). London: Routledge. 48–65.

Кривошеин Виталий Владимирович, доктор политических наук, профессор, заведующий кафедрой социологии Днепровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепр, Украина

РИСК КАК ГАВЕРНМЕНТАЛЬНАЯ СТРАТЕГИЯ: ОБЩЕСТВО РИСКА В УСЛОВИЯХ НОВОЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Показано, что предметом фуколдианского исследования рисков является дискурсы риска, которые могут включать как рациональный, так и иррациональный компоненты, как экспертное знание, так и знания простых людей. Согласно этим представлениям риск понимается как гавернментальная стратегия, основанная на риск-восприятии индивидов, осуществляющих постоянный мониторинг своей телесности, руководствуясь целями неолиберальной биополитики. Само же риск-восприятие, по сути, социально и культурно сконструировано структурами, которые претендуют на производство экспертного знания как «истины». Соответственно, меняется характер социальной стратификации: теперь население предстает в виде различных групп риска в зависимости от его степени.

Ключевые слова: дискурс риска, знание, дисциплинарная власть, биополитика, гавернментальность, риск-восприятие.

Krivoshein Vitaly Vladimirovich, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Sociology, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

RISK AS A GOVERNMENTALITY STRATEGY: SOCIETY RISK IN THE CONDITIONS OF A NEW GOVERNANCE PARADIGM

Problem setting. *In the context of the diversity of the research landscape of risks, it is very relevant to disclose the content of the risk modus of M. Foucault within the framework of a new governance paradigm – the governmentality. This term consists of two words: governance and mentality, which allows expression of the relationship between the two poles of governance: the forms of government, through which different power structures*

manage the population, and technologies of self-discipline, self-reflection, self-rationalization, which give individuals the opportunity to show their subjectivity.

Recent research and publications analysis testifies that the concept of “governmentality” was quickly perceived by social scientists, which led to the emergence of a new research direction – governmentality studies – first in the Anglo-Saxon space, and the cultural and linguistic areas, in particular – in German. However, in Ukraine, there is kin the focus of the governmental society was almost not considered.

Paper objective. The purpose of this article is disclosure of the essential properties of risk in a new governance paradigm – the governmentality.

Paper main body. A discourse of risk is described in the context of M. Foucault’s theory of power. The transformation of power-domination into disciplinary power and the establishment of a new governance paradigm – the governmentality – are found in Western European space. The specifics of the production of risks in the conditions of a governmental society are determined. In particular, in the context of reflexive modernism, especially in the context of liberal biopolitics, its specific form of the implementation of power relations, the rationalization of people’s lives in some way begins to be regarded as a priority interest in state policy. Various risks become the basis of the state biopolitics, which forms the “rational normality” of the body, health, nutrition, sexuality, the image of people’s livelihoods – everything turns into administrative objects in order to “avoid risk”. All knowledge of the dangers and risks posed by liberal political power is considered “true, socially valuable”, while any other knowledge and other forms of life – “unworthy of existence”. The essence of governmental rationality is that the administration of the body, health, nutrition, and sexuality of people today is shifting from state structures to the population itself, which is becoming increasingly concerned about the problem of risk aversion. Now, people themselves are reflecting on the technologies of normalizing their body and health.

Conclusions of the research. It is shown that the subject of M. Foucault’s risk research is risk discourses, which can include both rational and irrational components, both expert knowledge and knowledge of ordinary people. According to these ideas, risk is understood as a corporate strategy based on the risk perception of individuals who continuously monitor their physicality, guided by the goals of neoliberal biopolitics. The very same risk-perception is, in fact, socially and culturally constructed by structures that claim to produce expert knowledge as “truth”. Accordingly, the nature of social stratification is changing: now the population appears in the form of various risk groups depending on its degree.

Keywords: risk discourse, knowledge, disciplinary power, biopolitics, governmentality, risk-perception.

